

Beelden van een Waardevol Cultuurlandschap

FRANS THISSEN*

Zuidwest-Friesland is een van de elf Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL-gebieden) in Nederland. Het is een van de gebieden waar regionaal in de praktijk moet worden gebracht wat nationaal als belangrijk gezien wordt: natuur- en landschapswaarden, recreatieve aantrekkelijkheid en duurzaamheid van land- en bosbouw versterken in een gebied dat door multifunctionaliteit wordt gekenmerkt. De praktijk leert echter dat voor de identiteit van een gebied verschillende actoren van belang zijn en dat de cultuurbeelden van deze actoren fundamentele verschillen kunnen vertonen.

Het platteland van Nederland verstedelijkt. Maar een herkenbaar onderscheid tussen dorp en stad wordt nog steeds als een belangrijke ruimtelijke kwaliteit beschouwd. Het lijkt er zelfs op dat naarmate de bredere samenleving verder verstedelijkt, de spanningsboog tussen stad en land steeds belangrijker wordt. Dat vraagt om een duidelijke identiteit van de stad enerzijds en het platteland anderzijds. De identiteit van een plattelandsgedebied kan gezien worden als een sociale constructie die bestaat uit kenmerken en kwaliteiten die door verschillende actoren aan het gebied worden toegeschreven, zogenaamde cultuurbeelden. Deze beelden zijn in het verleden gevormd. Er sprake is van verschillende actoren met uiteenlopende percepties. Daarom is de identiteit van een plattelandsgedebied per definitie omstreden en onderhevig aan de invloed van machtsverhoudingen. Bovendien wordt de identiteit van een plattelandsgedebied beïnvloed door een con-

Tabel 1 De eerste gedachte bij 'Zuidwest-Friesland': de meest gebruikte woorden en het aandeel bewoners dat deze termen gebruikt (percentages per categorie bewoners)

Meest gebruikte woorden	Categorieën ondervraagden		
	Overige bewoners	Agrarische ondernemers	Recreatie-ondernemers
Water - meer - meren	25	28	37
Bos	17	11	15
Mooi	10	13	4
Rust	10	7	5
Ruimte	8	11	7
Natuur	5	3	5
Boer - weiland - agrarisch - landbouw	4	10	3
Wonen	2	0	0
Recreatie	2	3	4

text die continu in verandering is. Indien voor de toekomstige ontwikkeling van het Nederlandse platteland wordt gekozen voor versterking van de eigen identiteit dan kan de vraag worden gesteld welke beelden van het platteland dominant zijn en van welke actoren deze beelden zijn. Traditioneel wordt de identiteit van plattelandsgedebieden in belangrijke mate beïnvloed door het cultuurbeeld van de landbouwsector. Maar al is de landbouwsector nog steeds van grote betekenis voor de identiteit van plattelandsgedebieden, andere sectoren zijn in opmars en de macht van de agrarische sector is tanende. Literatoren als Geert Mak en Frank Westerman hebben die afkalvende macht duidelijk in beeld gebracht.

ZUIDWEST-FRIESLAND

Voor het landschap van Zuidwest-Friesland spelen de sectoren landbouw, natuur en recreatie een belangrijke rol spelen bij de toekomstige ontwikkeling van de identiteit van het gebied. Daarnaast zijn overheden en bewoners belangrijk. Zuidwest-Friesland kent een grote landschappelijke verscheidenheid, waarvan de

open weidegebieden en meren, de kleine dorpen en stadjes, het reliëf en de bossen van Gaasterland en de IJsselmeerkust de belangrijkste elementen zijn.

Ondanks het feit dat in algemene zin het draagvlak voor 'natuurbeleid' in Nederland toeneemt, bemerkte de nationale en provinciale overheid enkele jaren terug in Gaasterland dat dit lokaal een complexe aangelegenheid is. Bij de introductie van het beleid in het kader van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) ontmoetten de beleidsvoornemens in het gebied zoveel kritiek dat men dit beleid moest intrekken. Op dit moment tracht men op basis van voorstellen vanuit het gebied zelf een equivalent aan natuurwaarden te bereiken. Bij deze confrontatie en bij het formuleren van alternatieve voorstellen speelde de agrarische sector een belangrijke rol.

Gezien deze voorgeschiedenis is het niet verwonderlijk dat de verschillende overheden bij de introductie van het Waardevol Cultuurlandschap Zuidwest-Friesland in deze regio, waarvan Gaasterland overigens slechts een deel uitmaakt, voorzichtig te werk gingen en de relatie met de agrarische sector optimaliseer-

den. Het doel van het beleid in een WCL-gebied is om, samen met alle actoren in de streek, een perspectief te vinden voor de ontwikkeling van de regio. Dat moet wel gebeuren binnen de voorwaarden van het 'streefbeeld': een multifunctioneel gebied met uitzonderlijke natuur- en landschapswaarden, grote recreatieve aantrekkelijkheid en een duurzame land- en bosbouw.

In het kader van een onderzoek naar het draagvlak voor het WCL-beleid werden vraaggesprekken gevoerd met 94 agrarische ondernemers, 74 recreatieondernemers en 368 bewoners in het WCL-gebied Zuidwest-Friesland. Centraal in het onderzoek staan verschillen in acceptatie van functieveranderingen in het landschap tussen de verschillende actoren die in het gebied wonen. Verondersteld werd dat de acceptatie van verandering in belangrijke mate samenhangt met de relatie die de bewoners hebben met hun omgeving. Eén aspect van die relatie is het beeld dat bewoners hebben van hun omgeving.

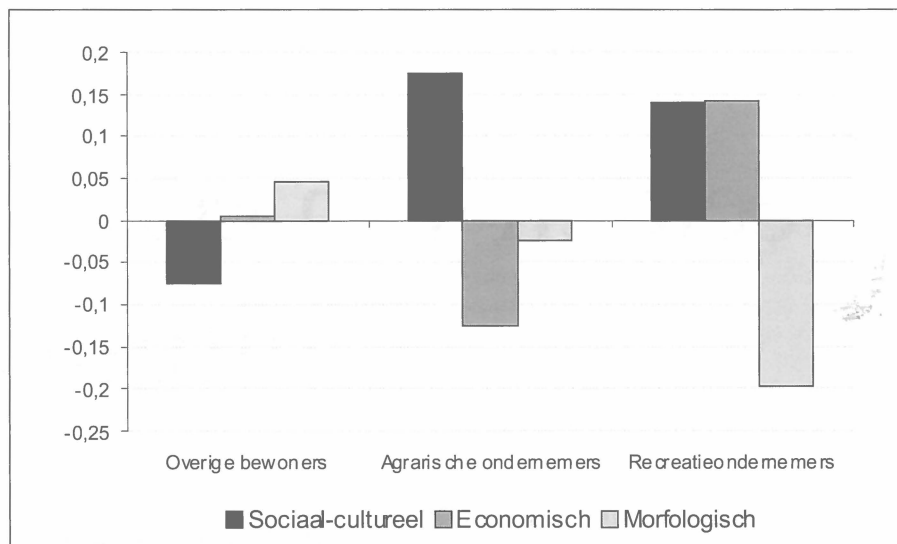
Er is op drie verschillende manieren geprobeerd inzicht te krijgen in het beeld dat ondervraagden hebben van de streek. Deze mensen werd gevraagd waaraan zij het eerste dachten bij de naam 'Zuidwest-Friesland'. Daarnaast werd hun mening gepeild aan de hand van een groot aantal uitspraken over de streek. Tenslotte werden de ondervraagden zes foto's voorgelegd waarop verschillende sectoren afgebeeld waren om te bekijken hoe verschillende groepen tegen het landschap aankijken. Naar aanleiding van de foto's werden tevens vragen gesteld om de houding ten opzichte van sectorale veranderingen in het landschap te meten.

De naam van de eigen streek wordt voor alle groepen het meest frequent geassocieerd met 'water'. Recreatieondernemers hebben deze associatie overigens nog het meest. Op de tweede plaats verschijnt in het algemeen de term 'bos'. Het is overigens duidelijk dat deze laatste associatie vaker wordt genoemd door mensen in Gaasterland. De agrarische ondernemers onderscheiden zich van de andere actoren doordat zij vaker wijzen op het agrarische karakter van de streek. Ook de recreatieondernemers en de bewoners associëren het gebied vaker met de functie die voor de eigen groep het belangrijkste is. Het is echter opvallend dat de overeenkomsten groter zijn dan de verschillen.

DIMENSIES

In dit onderzoek werden 19 stellingen gebruikt die werden ontleend aan een onderzoek van de Groningse sociaal-geografe Tialda Haartsen. Om de resultaten meer overzichtelijk te maken, werden de scores van de stellingen via een factoranalyse vertaald naar drie dimensies. Daarmee gaat wel een hoop informatie verloren, maar kunnen eventuele verschillen sneller aan het licht worden gebracht. De dimensies kunnen als volgt worden beschreven:

- Een sociaal-culturele dimensie. Een positieve score wijst op een relatief positief oordeel

Figuur 1 Het beeld van drie groepen bewoners van de streek Zuidwest-Friesland (gebaseerd op de gemiddelde factorscores van drie dimensies, resultaat van een principale-componentenanalyse)

over de streek. Een positief oordeel is kenmerkend voor instemming met 'prima omgeving om tot rust te komen', 'grotere sociale betrokkenheid dan in de stad', 'het leven is hier gezonder', 'het leven is hier gezellig';

- Een economische dimensie. Een positieve score wijst op een beeld waarin de streek gezien wordt als een traditioneel agrarisch gebied. Een negatieve score staat voor een beeld waarin de streek juist wordt gezien als modern en geïndustrialiseerd. Respondenten met een traditioneel agrarisch beeld van hun streek stemden vooral in met de volgende stellingen 'de boeren hebben het hier voor het zeggen', 'in de streek komt geen industrie voor', 'technische vooruitgang is aan de streek voorbijgegaan' en 'de tijd staat hier stil';
- Een morfologische dimensie. Respondenten die op deze dimensie een positieve score hebben, zien het landschap als gemengd en zijn niet van mening dat het landschap wordt gedomineerd door landbouw. Ze stemden in met uitspraken als 'de streek wordt gekarakteriseerd door bos en weide' en 'de streek rijk is aan bos'.

De in figuur 1 beschreven verschillen tussen de drie groepen actoren laten zien dat beide groepen ondernemers een positiever sociaal-cultureel beeld hebben van de streek dan de overige bewoners. Ze hebben echter een verschillend economisch en morfologisch beeld van de streek. Agrarische ondernemers hebben vaker een modern geïndustrialiseerd platteland voor ogen, terwijl de recreatieondernemers meer traditioneel agrarisch platteland in de streek zien. Met betrekking tot de morfologische dimensie zien recreatieondernemers overigens meer dan de andere groepen een door de landbouw gedomineerd landschap.

In figuur 2 zijn de zes foto's weergegeven die tijdens het vraaggesprek aan de respondenten werden voorgelegd en er wordt vermeld op welke wijze deze afbeeldingen door de respondenten werden omschreven. Op foto a. zagen de respondenten in meerderheid landbouw, op foto b. natuur, op foto c. recreatie, terwijl de

overige foto's een meer gemengd patroon laten zien. In figuur 3 zijn deze meningen op eenvoudige wijze samengevat door vast te stellen hoe vaak de drie sectoren werden genoemd. Doordat elke groep een aparte ring heeft, worden tevens verschillen tussen de drie onderscheiden groepen duidelijk weergegeven. Met name de agrarische ondernemers hebben bij de beschrijving van de zes foto's die tijdens het vraaggesprek werden gepresenteerd een afwijkend beeld van de streek. Zij zien aanzienlijk vaker 'landbouw' waar anderen van mening zijn dat sprake is van 'natuur'. Ook bij de beoordeling van het landschap op de foto's wijken zij van de anderen af. Zij beoordelen het landschap vaker als 'afwisselend' in plaats van als 'saai'.

Aan de hand van de foto's is tevens gepeild hoe men aankeek tegen mogelijke veranderingen in het ruimtegebruik in de eigen streek. Dat werd gedaan door bij elke foto te vragen hoe de respondenten een toename van het belang van een bepaalde functie zouden beoordelen. Over het algemeen hadden de respondenten de neiging veranderingen af te keuren. Meer dan de andere twee groepen wezen de agrarische ondernemers uitbreiding van de sector natuur van de hand. Opvallend is de brede afwijzing van verdere uitbreiding van de sector recreatie, ook door recreatieondernemers.

Concluderend moeten allereerst de overeenkomsten tussen de drie groepen actoren worden benadrukt. Zowel wat betreft het landschappelijke beeld van de regio als de beoordeling van het landschap en het afwijzen van verandering is sprake van een gemeenschappelijke noemer. Een andere interessante bevinding is dat ondernemers zich primair van andere bewoners onderscheiden door een relatief positief sociaal-cultureel beeld van hun streek. Een opvallend onderscheid tussen de agrarische ondernemers en de recreatieondernemers is dat agrarische ondernemers de streek in economische zin als moderner zien, terwijl de recreatieondernemers in economische zin een

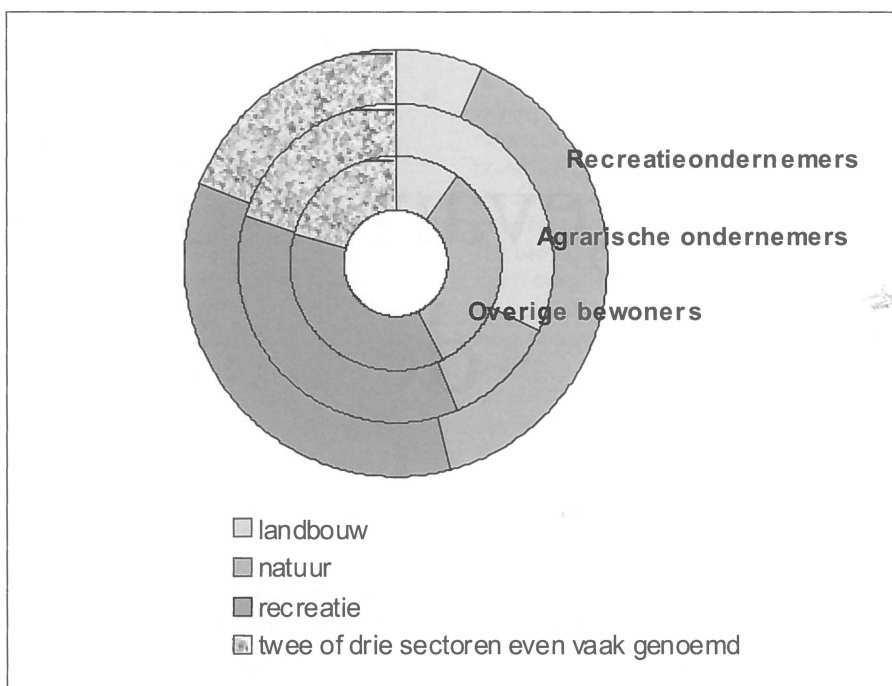
meer traditionele agrarische streek voor ogen hebben. Het lijkt erop dat de recreatieondernemers een economisch beeld van de streek hebben (en exploiteren!) dat afwijkt van het beeld van de agrarische ondernemers. Tenslotte wijken agrarische ondernemers van andere actoren af in hun beoordeling van de afwisselendheid van het landschap en in hun houding ten opzichte van de sector natuur. Zij hebben allereerst een striktere opvatting van 'natuur' en zien uitbreiding van de sector natuur als een directe bedreiging voor hun sector, hetgeen aansluit bij hun visie op de economie van de streek.

Het begrip identiteit kan een belangrijke rol spelen bij de versterking van de toekomstige functie van plattelandsgebieden in steeds ruimere integratiekaders. In dit verband zijn de voortgaande verstedelijking van Nederland, maar ook de uitbreiding van de Europese Unie naar het oosten, de wijzigingen in het Europees landbouwbeleid en globalisering belangrijke ontwikkelingen. In de adviezen die zijn verschenen ter voorbereiding van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening vormen regionale verscheidenheid en identiteit dan ook belangrijke thema's. Versterking van de regionale identiteit kan bijdragen tot een duidelijke milieudifferentiatie; een herkenbaar onderscheid tussen stad en platteland. Het kan een belangrijke bijdrage leveren aan de marktpositie van regionale producten en zo de regionale welvaart versterken. Bovendien kan het bijdragen aan het behoud van waardevol geachte cultuurlandschappen onder nieuwe maatschappelijke voorwaarden en aan de mogelijkheden van bewoners van regio's om zich in culturele zin te onderscheiden. Indien overheden rekening houden met de cultuurbeelden van verschillende actoren in een gebied, bestaan er meer mogelijkheden deze identiteit 'bottom up' te construeren. Dat verhoogt de kansen op implementatie van beleid. Traditioneel is het cultuurbeeld van de landbouwsector voor plattelandsgebieden dominant. Maar met de cultuurbeelden van andere actoren, zoals recreatieondernemers en bewoners met een meer consumptief belang bij het landschap, moet steeds meer rekening worden gehouden. De resultaten van het onderzoek in Zuidwest-Friesland laten zien dat de cultuurbeelden van deze actoren in bepaalde opzichten met elkaar overeenkomen maar op andere terreinen met elkaar kunnen conflicteren.

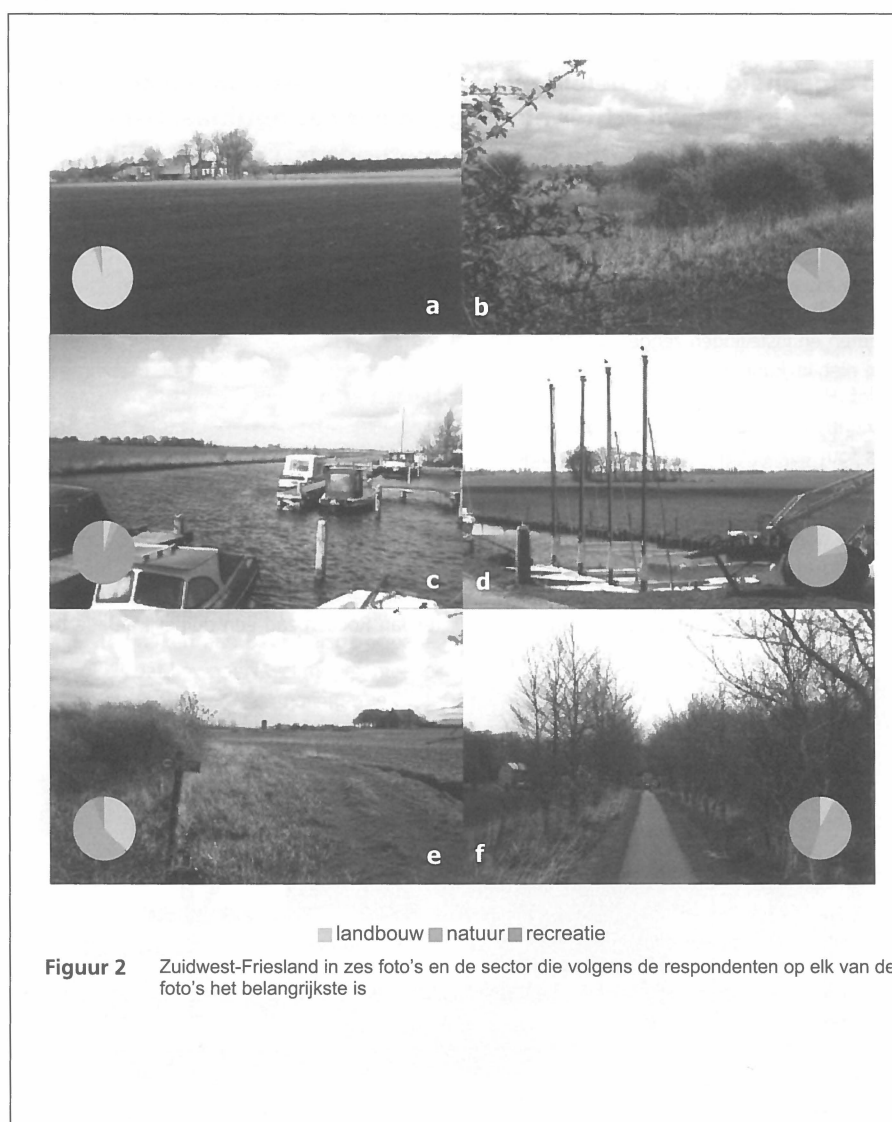
*Frans Thissen is als sociaal-geograaf werkzaam bij het Amsterdam institute for the Metropolitan Environment (AME) van de Universiteit van Amsterdam. De dataverzameling voor het in dit artikel behandelde onderzoek is uitgevoerd in het voorjaar van 1999 door tweedejaars studenten Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam.

Literatuurselectie

Haartsen, T., P. Groote & P.P.P. Huigen (Eds.) (2000) Claiming Rural Identities; Dynamics, Contexts, Policies. Assen: Van Gorcum.

Figuur 3 Het beeld van de drie groepen bewoners van hun streek op basis van zes foto's (zie figuur 2)

Figuur 2 Zuidwest-Friesland in zes foto's en de sector die volgens de respondenten op elk van de foto's het belangrijkste is